

ről (valamint lehetetlenségéről) szóló fejtegetései (270–271), és igen tanulságosak a széles irodalomtörténeti perspektíván alapuló megállapításai dráma és tömeg viszonyáról (278–281). Papp és Térey drámáját mint magasrendű műalkotást méltatja, de a forradalom (egyres) hagyományai iránti elköteleződését mutatja az is, ahogy Angyal István vallomásairól ír, rámutatva, hogy azok silány irodalmi mintákat követnek, de a hősiességet nem lehet elvitatni szerzőjüktől (302). Jellemző, hogy Hollós Ervin *Kik voltak, mit akartak?* című, ’56-ot hazug módon értelmező propagandakönyvét a „gyalázatos” jelzővel illeti (283).

S itt szót kell ejteni Radnóti Sándor értekezői stílusáról is. A szerző életműve nagyon komoly nyelvi teljesítmény. Radnóti mára olyan sajátos stílust alakított ki, amelyet igazán kevesen mondhatnak a magukénak a magyar kritikus mezőnyben. A kortárs publicisztikai irodalomból Tamás Gáspár Miklóst említhetnénk, aki hasonlóképpen szuverén nyelvi világot teremtett meg. (Apróság, de sokatmondó apróság, hogy a róla szóló hosszú írásában Radnóti egyszer sem nevezi őt a közkeletű rövidítéssel TGM-nek: vagy kiírja a teljes nevét, vagy a családnévén emlegeti. A „Vajda-naplóban” többször is „Misu” néven emlegeti Vajda Mihályt, még aposztrophéval is élve [„Köszönöm, Misukám...” – 101], de a naplót követő recenzióban mindig megmarad a „hivatalos” változatoknál.)

Észjárásának megfelelően stílusa komoly és pontos. Nem osztja azt a meglehetősen elterjedt vélekedést, miszerint a műbírálónak nem jelzőkkel, hanem értelmezéssel kell jellemeznie kritikája tárgyát (mintha ez vagy-vagy kérdés volna; mögötte gyakran az értékítélettel való ódzkodás áll). Tehát gazdagon él jelzőkkel (ugyanakkor persze remek elemző). *A körülírásról* szóló kritika első mondatában például így jellemzi Bagi elméletét: „ragyogó, komolyan átgondolt, rendkívül érdekes” (147). Ugyanitt találkozunk ezzel a nem gyakran használt latin terminussal: „circulus fructuosus”. Ragaszkodva egy ma már elfeledtnek tűnő műveltségeményhez, gyakran él latinizmusokkal (olyan ritkán használt kifejezésekkel is, mint „skurrilitás” [195]). Radnóti szótára gazdag, olyan szavak is megtalálhatóak benne, mint a Vajda dekonstruktív gondolkodásmódjára használt „rontom-bontom” (101). Néha tényleg nagyon szép szövegrészeket eredményez egy-egy szófordulata. A cigányok könyve (a *Virágzabálók*ban) kapcsán ezt írja: „A kritikust az a sejtelem keríti hatalmába, hogy ez mintha ikermű lenne, amely nem született meg, hanem beépült, beleszővődött a testvérbe.” (241) Az „ikermű” képe nagyszerűen világítja meg Darvasi regényének egy szerkezeti problémáját. De megemlíthetném azt is, hogy Krasznahorkai László kötete kapcsán nem (művészi) problémákról, hanem „veszedelmekről” beszél (175).

Javaslat befogadásra című tanulmányában állapította meg elismerőleg Radnóti Sándor, hogy a kiváló kritikátörténész, Dávidházi Péter milyen takarékosan bánik gyakorlati kritikáiban tudományos eredményei „hasznosításával”. (*A piknik*, 38) Nos, *Az Egy és a Sok* megjelenésével egy időben lát napvilágot Radnóti nagy Winckelmann-monográfiája. A szerző a két köny-

vön párhuzamosan dolgozott, a bírálatokat és méltatásokat tartalmazó gyűjteményben azonban nem fordul elő Winckelmann neve. Ez is hozzátartozik Radnóti Sándor éthoszához.

Kisantal Tamás

Mi az, hogy kritika?

(Radnóti Sándor: Az Egy és a Sok.

Bírálatok és méltatások. Jelenkor, 2010)

Ritkán olvas el az ember egy szerzőtől egymás után több kritikakötetet. Persze, ha recenziót kell a legújabbról írnia, akkor óhatatlanul rákényszerül erre. Érdekes élmény ömlesztve olvasni e könyveket, hiszen a különböző kötetek egymást is értelmezik, észrevehetővé válik egyfajta irodalomtörténeti és kanonizációs mozgás, másrészt pedig a kritikák írójáról is egyre többet tudunk meg: ízléséről, irodalomszemléletéről, arról, hogy miket tartott hajdan fontos szövegeknek, s miket tart most azoknak, változott-e szemléletmódja, s ha igen, mennyiben – és így tovább. Különösen jól működik és külön figyelemreméltó élmény ez Radnóti Sándor esetében, aki művészetbölcseleti tevékenysége mellett, azt kiegészítve és alkalmazva gyakorló műbírálóként és a Holmi folyóirat egyik szerkesztőjeként jó ideje igencsak aktívan és tudatosan műveli a kritikát. A szerző első gyűjteményes kritikakötete már több mint két évtizede látott napvilágot (*Mi az, hogy beszélgetés*, 1988), mostani, *Az Egy és a Sok* című könyve pedig már az ötödik ilyen jellegű könyv. Érdekes megfigyelni, mennyire más téttel bírt akkor, a rendszerváltás előestéjén egy olyan kötet, ami tizenöt év magyar irodalmi recenzióiból, tanulmányából állt össze, majd három évvel később egy újabb könyv (*Recrudescunt vulnera*), mely többek közt a hajdan csak szamizdatban vagy külföldön publikált szövegeket is tartalmazhatta, és milyen jelentősége van most egy gyűjteménynek, mely egy-két (valószínűleg tematikus okból a kötetbe került) kivételtől eltekintve jórészt az utóbbi három-négy év terméséből válogat. E tét, úgy érzem, más jellegű talán, de alig kisebb. Míg akkortájt a kritikai nyelv, módszertan és egy markáns kritikus attitűd kibontakoztatása és bemutatása mellett bizonyos irodalmi áramlatok és szerzők értelmezése és kanonizálása (vagy éppen jelentősnek tartott, „futtatott” alkotók komoly kritikája, afféle „új kánon” jegyében) volt a cél, egy ideje inkább a hazai irodalmi élet frissebb fejleményeinek értékelése, az irodalom (és a művészet) szerepének felmérése, művészet és közélet összekapcsolódásainak értelmezése zajlik. Paul de Man híres frázisát parafrázálva: Radnóti akkor is, most is egyszerre foglalkozott az irodalom bel- és külpolitikájával, csak közben mindkettő megváltozott. Míg akkortájt az irodalom belpolitikai csatározásai (de Man kifejez-

sét kissé kitérítve használok, hiszen nála már a „csatározások” is inkább külügyek) éppenséggel az „új irodalom”, a „prózafordu-lat” nemzedékének kanonizálásával, s az irodalomkritika ideológiái alóli „felszabadításával” jártak együtt, manapság az irodalomkritikának éppen a sokféle lehetséges beszédmód, valamint az irodalom iránti lanyhuló érdeklődés közepette kell valamiféle orientációs funkcióval bírnia. Mindez azzal is jár, hogy az irodalom „külpolitikája” (azaz a mű poétikai, retorikai sajátságain, „irodalmisságán” kívüli tényezők és funkciók) újra egyre központibbá válik, s a kritika saját szerepét is állandóan pozícionálni kényszerül. Nem véletlen, hogy a ’90-es évektől fogva a kritika és a kritikusok időről-időre (már-már ciklikusan, jó tízévenként – legutóbb három éve, a webkettes rendszer új lehetőségeinek és kihívásainak apropóján) szükségét érzik, hogy diszkussziók, viták formájában tisztázzák a kritika funkcióját és lehetőségeit.

Radnóti könyveit olvasva az látszik, hogy bár az idők és a tétek változtak ugyan, és a szerző e változásokat észlelte is, és tevékenységében reagált rájuk, a kritikus attitűd és arcél mégis alapvetően hasonló maradt. Ha röviden kellene összefoglalnom, hogy mik a legfőbb jellemzői Radnóti Sándor kritikus beállítódásmódjának és gyűjteményes kritikaköteteinek, akkor két olyan sajátság köré lehetne csoportosítani a szerző műbírálói stílusát, melyek elvileg – és a hazai kritikai életben nem ritkán – egymást kizáró tényezők, ám Radnótinál mégis igen jól összeférnek. Az első a szövegek személyessége, ami jelen esetben nem valamiféle szubjektívizmust vagy impresszionizmust jelent, hanem inkább a kritikát író személyiség határozott jelenlétének és az ezzel járó erőteljes értékhangsúlyoknak a kiemelését. Mindez Radnótinál korábbi és e legújabb kötetében is megfigyelhető, ahogy rendszeres folyóirat-kritikáiban is nyomon követhető: jellemzője, hogy egyszerre leíró és értékelő akar lenni – s ez az értékelés olykor pro vagy kontra is igen határozott (a szerző bírálatainak olvasói jól emlékezhetnek egy-egy igen kemény, nagy hatású, olykor akár nimbuszrombolónak vagy provokatívnak szánt kritikájára). Paradoxnak hangozhat, de ezzel együtt teljességgel igaz és látványos az is, amit maga a szerző a *Piknik* című korábbi könyve (harmadik kritikagyűjteménye 2000-ből) bevezetőjében állít, ahol is önmagát „akadémikus kritikusként” aposztrofálja. Ez, ha jól értem, a szerző imponáló tudása és elméleti felkészültsége mellett abban nyilvánul meg, hogy Radnóti nem „csak” műveli a kritikát, hanem újra és újra reflektál saját tevékenységére, elméleti, módszertani kontextusba helyezi azt, keresi a kritika helyét, s a kritikus szerepét a mai tudományos és közéletben (mindez a *Piknik*ben a leglátványosabb, mely tematikusan is a kritikáról szól, de kisebb-nagyobb mértékben gyakorlatilag minden köteténél megfigyelhető). Vagyis a személyesség nála mindig nagyon szigorú szakmaisággal társul, s ha végigolvassuk kritika-gyűjteményeit, nem csupán a honi művészet és irodalom néhány, általa (pozitív vagy negatív előjellel) fontosnak vélt jelenségéről kaphatunk képet, hanem magáról a kritikáról is. A saját tevékenységre való reflexió általában valamilyen „előjáró beszéd” vagy fülszöveg formájában is megjelenik a könyvekben,

újra és újra hangsúlyozva a kötetek tudatos szerkesztését, s azt, hogy az adott könyv nem „csak” a bírált művekről, hanem a kritikus tevékenység mikéntjéről is szól.

Ebben az új könyvben nincs előszó, s a kötet tartalmáról egy pár soros ajánló,¹ valamint egy alcím tájékoztat, melynek két szava két kritikai hangnemet vagy (al)műfajt jelöl: *Bírálatok, méltatások*. A könyv, mely összesen harminckét szövegből áll, négy részre oszlik, s tulajdonképpen mind a négy szakasz a bírálat és a méltatás műfajainak valamelyik formáját testesíti meg, s talán az sem a kötetkoncepció túlértelmezése, ha a cím alapján (mely egyébként a kötet egyik, Nádas *Párhuzamos történetek* című művéről szóló kritikájának a címe is) az Egy és a Sok fogalmainak és problematikájának különféle változataiként interpretáljuk az egyes tematikai egységeket.

A kötetet indító két szöveg első pillantásra kilóg a könyvből, hiszen nem éppen „friss” művek kritikáját tartalmazza, hanem két klasszikus műalkotás újraolvasását: az első Petőfi *János vitéz*-nek elemzésére vállalkozik, a második pedig W. H. Auden egyik versét vizsgálja, pontosabban a vers analízisén keresztül bizonyos esztétikai és morálfilozófiai kérdéseket, elsősorban a szenvedés különböző történelmi időszakokban betöltött funkcióját járja körül. A két szöveg akár annak a problematikának is folytatása, továbbvitele és „esettanulmánya” lehet, melyet Radnóti a *Piknik*ben (a *Válasz a kérdésre: mi a klasszikus?* című szövegben) a klasszikus fogalma kapcsán fejtegetett: a klasszikus művek időbeliségének, reprezentativitásának és aktualitásának újragondolása. Ugyanakkor mindkét írás a laudáció sajátos formáját képviseli, hiszen eredetileg egy-egy születésnapra köszöntő kötetben, Margócsy István illetve Lakatos András tiszteletére összeállított tanulmánygyűjteményekben kaptak helyet. Radnóti e két elemzése sajátos párbeszédet képez a „laudált” személy munkásságával, személyiségével (milyen tanulságos lehetne egyszer megvizsgálni a „születésnapra születésnapra” szövegeinek tematikáját és retorikáját – akár egy megajándékozott esetében, akár egy ajándékozó tudós összes ilyen jellegű szövegét vizsgálva). Az ajándékozó és az ajándékozott közötti párbeszédet különösen jól mutatja a Petőfi-tanulmány, ahol a szerző némiképp Margócsy hajdani „kísérletének” (Petőfi-monográfiája ezt az alcímet viseli) nyomdokain járva egy olyan klasszikus művet értelmez újra, ami azon kevés hosszabb lélegzetű lírai szövegek egyike, melyet *tényleg mindenki* olvasott – éppen ezért gyakorlatilag senkit sem érdekel már (valami halvány emlékünknél van általános iskolából Kukorica Jancsirról és Iluskáról, de vajon hányan olvasták-olvastuk el azóta a művet?). Radnóti olvasata nem aktualizáló, de aktuális: az elbeszélő költemény különböző jeleneteinek eltérő műfaji összetevőit és a köztük lévő regiszterváltásokat elemezve a *János vitéz* „eklektikusságára” helyezi a hangsúlyt, s rövid „vázlatában” (ez a

¹ Itt jómagam is némi személyes megjegyzésre kényszerülök. Most, amikor e sorokat írom, Radnóti új könyve még nem volt a kezemben. Mivel még nem jelent meg, csupán pdf fájl formájában van nálam, így sajnos nem tudom, lesz-e a könyvnek fülszövege. Csúpan a Jelenkor Kiadó honlapján lévő rövid ismertetőre hagyatkozom: www.jelenkor.com/index.php?old=Radns110&ny=Mag&dnr=&tit=Radnoti_Sandor_Az_Egy_es_a_Sok (letöltve: 2010.05.05.)

tanulmány alcímében lévő műfajmegjelölés) olyan értelmezési lehetőségeket nyit meg, melyek Petőfi művének hagyományos mesei olvasatát felülírják, és újraolvasására készítetnek.

A következő nagyobb egység írásai a méltatás másik, közvetlenebb formáját reprezentálják, ugyanis eredetileg valamilyen örömteli, ünnepélyes alkalomra köszöntő gyanánt, vagy éppen gyászos eseményre nekrológiaként készültek. E szövegek, amellet, hogy sajátos érzelmi töltettel rendelkeznek, óhatatlanul összegző igénnyel bírnak, hiszen az adott személy munkásságának legfőbb jellemzőit, művészi vagy tudósi karakterét próbálják megragadni. Radnóti olykor nagyon személyes ezekben az írásokban, ám e személyesség mindig arról is szól, hogy az ünnepelt vagy gyászolt kolléga, barát szellemiségéből megmutasson valamit – egy példa, egy anekdota sokat elárul, a sok-ra vonatkozik, hogy ezzel egyszerre hozza közelebb az olvasóhoz a bemutatott személyiséget, és mutasson rá a szerzői karakter és a művekben megmutatkozó jellemzők összefüggéseire. Úgy érzem, ezek a pályaképek, laudációk és nekrológok (melyeknek kötetbe rendezése már Radnóti eggyel korábbi kritika-gyűjteményében, a 2004-es *Műhelymunkában* megkezdődött) aktualitásukon túl még egy rejtett, teoretikus téttel is bírnak, amennyiben valamiféle válaszként olvashatóak a *Piknik*ben feszegetett, a szerző és a mű, valamint a mű és az olvasó viszonyát érintő kérdésekre. A 2000-es kötet címadó tanulmányában Radnóti többek között a „szerző halála” koncepciókat és az olvasóközpontú irodalomelméleteket áttekintve vizsgálta a befogadó szerepét és a kritikus feladatát. Talán nem járok messze az igazságtól, ha Radnóti laudációit és nekrológiáit afféle életműkritikákként olvasom, melyek szemléletmódja sajátos egyensúlyt próbál megvalósítani a személyiség bemutatása (és a személyesség), valamint a gondolatrendszer, illetve (író esetén) a poétikai jellemzők feltárása között. E szövegekben *szerzőkről* van szó, akiknek nemcsak a műveit olvassa Radnóti, de valamiféleképpen életüket is: így válik szövegeiben esetenként egy-egy apró mozzanat, gesztus példaértékűvé, melyből, ha nem is magyarázható a mű, ám az a mentalitás mindenképpen, amely az életművet megalkotta.

Egyetlen furcsának tetsző, de tulajdonképpen érthető gesztus van e második rész gyűjteményében – még hozzá egy hiány. A nekrológok és üdvözlők közül egy régebbi szöveg is megtalálható (itt az évszám is jelölve van az írás végén). Ez a Kertész Imre 70. születésnapjára írt rövid köszöntő 1999-ből, *A sértett* címmel. A szövegnek sajátos pikantériát kölcsönöz, hogy Kertész egy korábbi kerek évfordulójára készült még a Nobel-díj előtt, s tíz évvel a tavalyi, nyolcvanadik születésnapja, a Die Weltnek adott híreshírhetd interjú megelőzően. Mindezt csak egy dolog miatt fontos leszögezni, ugyanis erre az interjúra maga Radnóti is reagált egy rövid írással *Kertész Imre, a sértett* címmel, mely megjelenése után hamarosan a *Litera* irodalmi portálján vitaindító szöveggé vált.² Beszédesen hallgatag e kihagyás, mellyel Radnóti a Nobel-díjas író mintegy saját, oly nagy viharokat kavart nyilatkozatától és a művészetteoretikus-kritikus-barát által írt (véleményem szerint jórészt találó és lényegre tapintó) rövid kritikájától is meg

akarta óvni, s csupán a hajdani laudatív gesztust kívánta megőrizni. Beszédes, és emellett érthető is, amennyiben a szerzőhöz való személyes viszony és tisztelet vezette. Az „irodalom külpolitikájának” egy bizonyos aspektusára talán rávilágíthatott volna e vita felvillantása, ám a viszonyulás személyessége (valamint az, hogy a későbbi születésnap nyilatkozata és azt övező felhőrdülés és kritikák semmit sem vonnak le a ’99-es köszöntő megállapításainak érvényességéből) talán visszatartotta ettől. Így aztán a Kertész-köszöntő egyszerre lesz érvényes olvasata Kertész *addigi* (1999 előtti) életének és életművének, valamint beszédesen hallgatag azokkal az (esztétikai, társadalmi, politikai) vitákkal kapcsolatban, melyek már nem annyira vagy nem csak Kertészt, hanem inkább azt a kulturális funkciót és jelenségcsoportot érintik, amit a Nobel-díjas, holokauszt-túlélő Kertész reprezentál. A kettő nem feltétlenül fér össze, azaz Kertész mint író és mint ember méltatás tárgya lehet, a Kertésszel kapcsolatos viták, az író nyilatkozatai által kavart viharok pedig elemzésé – mely már túlmutat e blokkon, sokfelé ágazik, s inkább egy társadalom- és kultúrtörténeti, -kritikai vizsgálatot igényelne.

A harmadik nagyobb egység „hagyományos” kritikákat tartalmaz, melyek az utóbbi néhány év jelentősnek vagy éppenséggel bizonyos szempontból tipikusnak, problematikusnak tekintett regényeiről, drámáiról szólnak. Egy kivétel van, melynek nem szépirodalmi mű a témája, hanem egy filozófiai-irodalomelméleti értekezés, ám tematikusan ennek is megvan a helye, hiszen a címadó, igen alapos és terjedelmes Nádas-kritika után olvashatjuk Bagi Zsolt könyvének bírálatát, mely irodalomfenomenológiai teóriájának középpontjába éppen Nádas (pontosabban az *Emlékiratok könyve* elemzését) helyezi. A tematikus összefüggésen túl még egy dolog miatt is helye lehet e kritikának a szépirodalmi elemzések között: a Bagi-könyv analízise és bírálatra Radnóti saját, elmélet és kritikus gyakorlat közötti kapcsolatra vonatkozó nézőpontját is jól szemlélteti, hiszen Radnóti a munkával kapcsolatban éppen azt emeli ki, hogy szerzője nem degradálja egy elméleti, filozófiai rendszer példájává Nádas, hanem a teoretikus bázis a mű köré és mintegy arra épül (ennek korlátozó szerepével együtt, hiszen Radnóti szerint Bagi ambíciózus elméletének határait is Nádas regénye jelöli ki). Elmélet és gyakorlat viszonyának kérdése Radnóti kritikus tevékenységének állandóan visszatérő problémája, elég, ha csak a korábbi kötetekbe felvett, nagy vihart kiváltó szövegekre (például a *Piknik*-kötet *A posztmodern zsendár* című kritikájára vagy a

² Népszabadság, 2009. november 9. www.nol.hu/belfold/kerteszm_imre__a_sertett

A Literán megjelenő, irodalmárok, írók, történészek által írt reagálásokat lásd: www.litera.hu/hirek/reflew; www.litera.hu/hirek/magasabb-nivora-lenne-szukseg; www.litera.hu/hirek/szolni-az-esonek-hogy-hagyja-mar-abba; www.litera.hu/hirek/egyszerre-patetikus-es-sertett; www.litera.hu/hirek/csupan-annyira-botranyos-mint-egy-dadaista-vers-kert; www.litera.hu/hirek/irok-szovegei-irodalomkent-olvasandok; www.litera.hu/hirek/a-hangsulyok-eltoldodtak; www.litera.hu/hirek/mint-minden-jo-vicc-ez-is-veresen-komoly (valamennyi letöltve: 2010.05.07.)

Műhelymunka Adaptáció címet viselő írására) gondolunk. Amíg korábban jórészt általa negatívnak tartott eseteket mutatott be, itt egy olyan pozitív példát talál, mely saját kritikái, elemző eszményéhez közelít (mindössze egy lényegi különbséggel: Bagi könyvében – mely az *Emlékiratok* testfenomenológiájából bontakoztatja ki irodalomfenomenológiáját – Radnóti a történeti megközelítést hiányolja, ennek fontosságát hangsúlyozza).

Irodalmi kritikáiban Radnóti lényegében a korábban említett személyes-akadémikus stílusban vizsgálja az adott műveket (többek között Nádas, Spiró, Krasznahorkai, Závada, Darvasi és Térey egy-egy könyvét), elsősorban az olvasás tapasztalatára téve a hangsúlyt. Az az olvasásmód, melyet a kritikákban végigkövethetünk, imponáló alapossággal tekinti át a könyvek szerkezetét, legfontosabb strukturális elemeit. Ez olykor, amikor az adott szöveg megköveteli, szinte heroikus erőfeszítések eredményeképp jöhet létre – például a *Párhuzamos történetek* különféle történet- és motívum-összefonódásainak felfejtésekor vagy Darvasi *Virágzabálókja* metaforikájának, történet-áradásának bemutatásánál. E küzdelem is a kritika részévé válik, nem csupán az eredmény, hiszen a kritikus alapvetően olvasó, aki kettős kényszer folytán (mert belső szüksége van az olvasásra, és mert az olvasás a munkája, feladata) közelíti meg a szöveget, beszélget, olykor küzd vele, s miután feltárta szerkezetét és világképét (mely – Radnóti hangsúlyozza – igenis a szöveg alapvető tényezője) óhatatlanul értékelni kényszerül. A kritikák értékelő attitűdje erőteljes, s az értékmérés általában kettős szempontrendszert mozgósít: egyfajta műimmanens elvrendszert, mely az adott szöveg szerkezeti, műfaji, formai összetevőinek és az ebből keletkező világképnek a struktúrához mért értékének mérlegelését jelenti; valamint egy, nevezzük így, külső szempontrendszert, a kritikus személyes preferenciáinak, ízlésének való megfelelés felmérését. Radnótinál a kettő nem mindig felel meg egymásnak, ám alapvetően az első a döntő: így a *Párhuzamos történeteket* annak ellenére (vagy éppen azért) tekinti nagy regénynek, hogy világnézetének radikalizmusát, az egyes ember (az Egy) kiüresítését nem képes osztani, nem tudja sajátjaként elfogadni. Vagy Karátsón Gábor *Ötvenhatos regényét* nem elsősorban azért kritizálja élesen, mert az ott megfogalmazott világnézettel és politikai állásponttal nem ért egyet (bár ez is erőteljesen érződik a szövegből), hanem azért, mert véleménye szerint a könyv ki nyilatkozatkozó attitűdje éppen a választott formával, a regénnyel nem fér össze, hiszen a regényforma éppen a *sokhangneműség* jegyében nem képes az *egy* igazságot maradéktalanul kifejezni.

A sok jegyében halad tovább Radnóti könyve, amennyiben a negyedik rész elemzéseit egyetlen problémát járnak körül: 1956 ábrázolásának lehetőségeit, a reprezentációs metódusok sokféleségét. Itt Radnóti legfőbb problematikája a legitím, válalható és értékes ’56-ábrázolás kérdése, mely nem csupán esztétikai kérdés, hanem a mai kor történelemhez való viszonyának problémája is. Az öt rövid írás egyre jobban tágítja a kört: egyes művek vizsgálatával indít (Térey és Papp ’56-os drámájával, a *Kazamatákkal*, illetve e színmű Katona József Színházbeli elő-

adásának kritikájával, valamint Angyal István memoárjának elemzésével), majd sok mű párhuzamos és összehasonlító elemzésével ’56 filmes reprezentációit és az ’56-os emlékművek esztétikai, emlékezetpolitikai összetevőit vizsgálja. Nem véletlen, hogy az említett Karátsón-mű nem ebben a blokkban kapott helyet, s az sem, hogy a Térey–Papp-művel két írás is foglalkozik: míg az utóbbi a szerző szerint kivételes esztétikai értéke és súlya miatt méltó örökösé ’56-nak, még akkor is, ha történelemkonceptiója nem éppen felel meg egy konvencionális ’56-értelmezésnek, addig Karátsón műve inkább aktualizáló visszatekintés és politikai irat, mint ’56-regény. A filmek és az emlékművek áttekintése pedig éppen arra világít rá, hogy jelenleg nincs, vagy csak elvétve fordul elő olyan ’56-reprezentáció, mely esztétikailag megfelelné az eseménynek. A legtöbb ábrázolás ugyanis kizárólagosít, egyértelműsít, az ’56-ra való emlékezést a sokféle megközelítés helyett valami egységbe kívánja tömöríteni, afféle nemzeti konszenzus jegyében (így működik ez sokszor olyan alkotásoknál is, melyeknek jó szándéka nem kérdőjelezhető meg, ám művészi sikere legalábbis kétséges, mivel egy nem működő, heroizáló narratívába helyezte ’56-ot – például Makk Károly vagy Mészáros Márta újabb filmjei). Sajnos négy évvel ezelőtt (a blokk legtöbb írása akkor keletkezett) a közéleti események nemcsak igazolták Radnóti diagnózisát ’56 emlékezetének problematikusságáról, hanem azt is megmutatták, hogy a hajdani forradalom emlékéhez való leglátványosabb (vagy inkább: leglátványosabbá tett) viszony az ideologikus kihasználás aktusa. A probléma ma is adott, jelzi ezt, hogy Radnóti fontosnak tartotta, hogy külön részben adja újra ki ezeket az alkalmi írásait. Persze a közösségi emlékezet problematikussága nem (vagy nem csak) a művészet hibája, ám a műalkotások szimptomatikusan mutatják az ’56-os emlékezet legfőbb stratégiáit, a rendszerváltás előtti amnéziát követő, máig tartó bizonytalanságot.

Mindez már a művészet (kül)politikájának kérdésköre, mely, ha nem is explicite, látványos módon, de erőteljesen megjelenik a könyvben. A bírálatok és a méltatások így jutnak el az egytől a sokig, bizonyos szerzők és művek méltatásától az emlékezetekig, s a jelenkor történelmi-esztétikai nézeteinek kritikájáig.